

Essay

Over de betekenis van Loving Geopolitics

Dit essay heb ik geschreven vanwege het verschijnen van het nieuwe Loving Geopolitics Magazine, een initiatief van mijn hand. Inmiddels bepalen ook Hanke Drop en Nelly van der Geest de redactionele richting van het tijdschrift. De naam Loving Geopolitics is geïnspireerd door het amor mundi van Hannah Arendt. In het essay wil ik een poging tot verdieping van het begrip Loving Geopolitics ondernemen. Als uitnodiging aan de lezer om deel te nemen aan een publiek debat over het realiseren van een humane en klimaatveilige wereld mede door toedoen van verbeelding en collectief handelen.

Giep Hagoort*

Geopolitiek trekt de laatste jaren de door de op drift geraakte mondiale machtsverhoudingen opnieuw de aandacht van politieke leiders, politici, wetenschappers, mediapersoonen en defensie-experts. De vraag naar het eigene in deze verhoudingen speelt daarbij op de achtergrond. Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de volgende kwesties: typeert dit geografisch eigene een sterkte of een zwakte van een land? Welke machtspositie bekleedt deze eenheid in de eigen regio, in haar continent en/of op wereldniveau? Met wie of wat voelt een land zich verwant? Of juist niet en treden er voortdurend spanningen op. En wat betekent een grens tussen twee naties. Een getrokken streep door een koloniaal systeem of een indicatie voor de identiteit van een volk tussen oceanen, zeeën, rivieren en bergen? Waar liggen de gevaren die de eigen belangen van land en staat bedreigen? Journalist-onderzoeker Robert D. Kaplan benoemt in *De Wraak van de Geografie* (2013) vooral de relatie tussen (opkomende en neergaande) grootmachten als het centrale geopolitieke thema en wijst daarbij naar de VS, China, Rusland en Europa. Kortom de machtsvraag: wie overheerst of bedreigt wie? Niet alleen met militaire middelen maar ook via wetenschap, economie, (digitale) technologie, psychologie en cultuur.

De oorsprong van geopolitiek wordt gezocht in opvattingen en praktijken betreffende de verhoudingen tussen landen en hun machthebbers. Binnen de gevestigde geopolitiek is het voor het analyseren van internationale vraagstukken (als oorlogen) van belang of een land bijvoorbeeld begrensd wordt door oceanen (VS, UK) en daardoor een natuurlijke bescherming kent. En waar het deze bescherming (deels) mist, moet het zich derhalve verhouden tot grote laagvlaktes (Rusland, China) waar historisch gezien vijandige invallen en annexaties op de loer liggen. Dergelijke geografische situaties, waaraan allerlei geopolitieke conclusies werden en worden verbonden, beheersen in vele gevallen het internationaal georiënteerde denken, zie bijvoorbeeld Tim Marshall, *De geografische factor* (2015) en de eerder genoemde Robert D. Kaplan met *De Wraak van de geografie* (2013). Welke geopolitieke rol de drie emoties en culturen van angst, vernedering en hoop binnen een geografische eenheid speelt of de relaties tussen grootmachten beheerst, beschrijft Danique Moïsi in *De geopolitiek van emotie* (2009).

Geopolitiek als wetenschappelijke discipline lijkt vooral door de tweede wereldoorlog in de brede belangstelling gekomen rond het begrip *Lebensraum*, gemunt en nagejaagd door het nazistische regime van Hitler. Geopolitiek speelde ook een uitgesproken rol in de verdeling van invloedssferen aan het einde van WOII in 1945. Na deze verdeling bepaalde een Koude Oorlog het geopolitiek gedrag van landen met als kernmacht Amerika rond democratie en kapitalisme in het westen en de kernmacht Rusland als hoeder van de communistische ideologie in het oosten. De beide kernmachten hadden binnen hun invloedssferen eigen satelliet-staten en een defensie-organisatie (respectievelijk de NAVO en het Warschaupact).

De Vlaamse hoogleraar David Crikemans heeft onderzoek gedaan naar de wetenschappelijke betekenis van het begrip geopolitiek (2007). Hij verzamelde alle mogelijke definities en vond er uiteindelijk 87, onder te verdelen in 13 verschillende categorieën. Vanuit zijn historisch gedreven, kritische analyse heeft hij zijn eigen, multidisciplinaire definitie daaraan toegevoegd: ‘Geopolitiek is het wetenschappelijke studieveld behorende tot zowel de Politieke Geografie als de Internationale Betrekkingen, die de wisselwerking wil onderzoeken tussen de politiek handelende mens en zijn omgevende territorialiteit (in haar drie dimensies; fysisch-geografisch, menselijk-geografisch en ruimtelijk)’.

Klaus Dodds, hoogleraar geopolitiek in Londen, schetst in *Geopolitics* (2019) een breed overzicht om het verschijnsel geopolitiek te kunnen duiden. Dit begrip betreft drie kwaliteiten: 1. invloed en macht over gebied en ruimte; 2. concepten die betekenis geven aan wereldvraagstukken; en 3. toekomstgerichtheid betreffende het gedrag van staten. Twee benaderingen staan daarin centraal. De klassieke geopolitieke benadering met als focus ruimtelijke belangen en de macht van de staat. De kritische benadering die geopolitiek ziet als een voorwerp van discourse en ideologie met als opbrengst de interactie tussen het menselijke en het fysieke. Afsluitend komt Dodds tot de volgende observatie: ‘We are all geopolitical producers and consumers’. We kunnen daarbij betrokken zijn op het formele vlak (wetenschap, denktanks, instituten), op praktisch vlak (politiek, bestuurlijk, bureaucratie) en/of op het culturele vlak (films, media, literatuur, muziek, beelden). Dodds noemt dit laatste ‘popular geopolitics’.

In het tweede decennium van de 21e eeuw is het geopolitieke speelveld op een indringende wijze herschikt. China wordt economisch als opvolger van de dominante positie van Amerika gezien en bereidt zijn invloedssferen uit naar Afrika en Latijns-Amerika. Amerika is intern sterk verdeeld en worstelt met het in stand houden van zijn democratische waarden, terwijl Europa – als een rechtsgemeenschap - zich bezint op zijn betekenis voor een nieuwe wereldorde in wording. Ook van belang: welke defensieve rol moet dit Europa (post-NAVO? pré-klimaatontwrichting?) spelen nu de nucleaire paraplu van de VS in de wat verre toekomst niet meer automatisch lijkt open te klappen. Ook wordt bepleit dat het Westen inclusief Europa een Wiedergutmachung aan zijn voormalige, uitgebuite koloniën moeten betalen nu de armere landen van de Global South als eerste het slachtoffer worden van klimaatverandering die vooral veroorzaakt is door de mateloze, door kapitalisme aangedreven consumptie in de wereld waarvan de opbrengsten allereerst ten goede komen van het toch al rijke Westen en de daar wonende extreem vermogenden.

De bloedige oorlog die Poetins Rusland tegen Oekraïne op 24 februari 2022 ontketende, zette dit proces op scherp. Het Westen koos daarbij voor een onvoorwaardelijke steun aan het Oekraïense verzet. Voor veel staten buiten het conflict leek het te gaan om een conflict binnen de rijkere Global North waarbij de Global South (Azië, Afrika, Latijns-Amerika) de nodige afstand wil bewaren.

In mijn eerste geopolitieke notities uit 2018 omschreef ik geopolitiek simpelweg als ‘idee- en machtsvorming vanuit geografische posities en belangen’. Mijn actieve geopolitieke belangstelling ontstond tijdens mijn begeleiding van HKU-studenten Kunst en Economie in relatie tot de wereld om hen heen. Deze studenten waren sterk betrokken bij maatschappelijke vraagstukken als duurzaamheid, discriminatie en de positie van kwetsbare groepen en hoe deze vraagstukken via artistieke methoden van kunst en design te verkennen en te verbeelden. Zij kenden de Sustainable Development Goals (SDG) van de VN maar misten evenwel naar mijn observatie het zicht op ‘het gehele plaatje’ van de wereld om hen heen. Tijdens een later te organiseren HKU-seminar probeerden we – studenten en (gast)docenten – om die reden met elkaar een antwoord te vinden op de vraag ‘What about

the world around you?’ waardoor ik bij een eerste verkenning als vanzelf definitief in het geopolitieke speelveld belandde.

Schatplichtig zijnde aan mijn studenten schreef mijn alter ego Peig Troogah, gesteund door Eknah Pord, een toneeltekst *Het Tribunaal* (2019). Het Tribunaal roept de continenten van onze wereld ter verantwoording wat klimaatontwrichting en wereldwijde spanningen betreft. In haar oordeel draagt de rechter de continenten op een vredelievende Wereldraad der Continenten te vormen. (Mede door corona heeft het niet kunnen leiden tot een avondvullende opvoering.)

Met mijn initiatief om te komen tot een nieuw geopolitiek magazine voelde ik de noodzaak kleur aan te brengen en een nadere betekenis te geven aan het door mij geïntroduceerde begrip *Loving Geopolitics*. Ik had daarbij behoefte om de eerder gevonden omschrijving betreffende ‘idee- en machtsvorming’ te voorzien van een diepere en meer verbeeldende laag. Vanuit mijn cultureel en creatief werkterrein zijn altijd grensoverschrijdende relaties van groot belang geweest want de taal van de kunst doorbreekt nationale grenzen. Het begrip geopolitiek zelf speelde daarbij geen bewuste rol. Toch is dit achteraf gezien niet geheel juist gebleken. Verschillende politieke regiems kunnen (kritische) kunstenaars vervolgen als hun kunst en activisme posities van machthebbers bedreigen, zoals recentelijk Rusland laat zien. Daarentegen kunnen deze regiems ook de kunst inzetten om de eigen geografische aanwezigheid te onderstrepen (Nazi-kunst, CIA/Hollywood Koude Oorlogsfilm). In de laatste jaren is deze benadering in meer neutrale, of beter gezegd: in verhullende termen, ‘culturele diplomatie’ genoemd waarbij de buitenlandse belangen van de staat met behulp van kunst behartigd moesten worden. Een toenmalige Nederlandse minister van cultuur sprak openhartig over ‘kunst als glijmiddel’.

Hanke Drop, onderzoeker-docent, en Nelly van der Geest, theatercoach, hebben mij op het spoor gebracht van het *Loving Geopolitics*. Beiden benoemden de betekenis van het denken van politiek filosoof Hannah Arendt voor het begrijpen van situaties en omstandigheden die te maken hebben met wat Arendt noemt *amor mundi* (liefde voor de wereld). *Amor mundi* gaat uit van een pluraliteit aan opvattingen en waarden en van het met elkaar in publiek debat gaan hoe deze pluraliteit zich verhoudt tot een humane wereld. Een wereld die eerst door een actief individueel én gezamenlijk handelen betekenis en vorm krijgt. Zonder dit handelen moet gesproken worden van een, wat Arendt noemt, ‘wereldloosheid’ waarin we nalaten onze verantwoordelijkheden te nemen.

De oorlog die Poetins Rusland tegen Oekraïne begon, leverde een diversiteit aan geopolitieke reacties op. Vanuit de westerse mainstream-advisering klonk vrij algemeen de roep om zware wapens te leveren aan Oekraïne om zo de invasie te keren. Het begrip de-escaleren was beslist niet populair en werd vereenzelvigd met geopolitieke naïviteit – hoor hier het oordeel vanuit de klassieke geopolitieke benadering. Een benadering die ik inmiddels in woord en geschrift ook aanduid als het *Geopolitiek Advies Complex (GAC)*: een verzameling wetenschappers, experts van denktanks en adviesbedrijven, overheidsactoren en de wapenindustrie. Pogingen van onder andere dit GAC om veel niet-westerse landen te doen aansluiten bij sancties tegen Rusland hebben niet veel effect gehad. Niet-betrokken landen bewaarden zoals opgemerkt afstand en zagen en zien het primair als een belangenstrijd tussen verschillende westerse grootmachten. Aan een nieuwe Koude Oorlog hadden en hebben ze geen behoefte omdat het hen geen (economisch) voordeel brengt. De gevolgen van de door Poetin begonnen oorlog zijn evenwel wereldwijd voelbaar, ook in het dagelijks leven van de gewone burger: hoge energieprijzen, voedseltekorten en vooral een dreigende situatie van de wereldorde met een beperkt functionerende VN. De VN Veiligheidsraad wordt immers tandeloos gemaakt door het uitspreken van veto’s van de kant van Rusland.

Vanuit *Loving Geopolitics* ligt het voor de hand om manieren te overdenken en te steunen die strijdende partijen bij elkaar kunnen brengen. Om de publieke opinie niet eenzijdig voor te lichten omtrent de Russische Ziel die bijvoorbeeld in wezen imperialistisch zou zijn, maar te zoeken naar oppositionele geluiden binnen Rusland en daarbuiten. Door om nu al qua voorbereiding aan vredesinitiatieven te werken ook al laait de bloedige strijd voortdurend op.

De kern van *Loving Geopolitics* is dat de dialoog gezocht wordt waarbij de Ander als gesprekspartner wordt geaccepteerd, daarbij niet vergetend dat schendingen van internationaal recht voor de rechter gebracht moeten worden. Het pleidooi om te komen tot een dialoog betekent niet dat deze schendingen zonder rechterlijk gevolg kunnen blijven. Zo bezien behoort *Loving Geopolitics* tot de tweede benadering, de kritische geopolitiek met een belangrijk accent – maar niet exclusief - op de plaats van kunst en cultuur in de geopolitiek.

Cultuur als uitdrukking van het samen-leven bestaat uit opvattingen, waarden, geschiedenissen en ervaringen en kent tastbare uitdrukkingen van ontwerp, beeldende kunst tot literatuur, muziek, drama en dans. De afgelopen jaren heeft de digitalisering een stempel gedrukt op deze cultuur en geheel nieuwe vormen en media voortgebracht. Ook heeft de slimme robot zich aangemeld om geopolitiek serieus genomen te worden. De aanwezige cultuur heeft per definitie een plek in de wereld, al dan niet samenhangend met de geografische grenzen van een land. Kunsthistorisch spreekt men in Europa van Griekse architectuur, Duitse componisten, Franse Barok en Russische literatuur. Daar waar deze uitingsvormen de landsgrenzen overstijgen en vandaaruit eigen toevoegingen ondergaan spreekt men in het geval van Europa van Europese cultuur en is er sprake van Europees cultureel erfgoed, denk daarbij aan de bouw van kerken en kathedralen in Europese steden. De relatie geopolitiek en cultuur is evenwel nog een onderontwikkeld interdisciplinair onderzoeksveld. In een beschouwing over de internationale kunsttentoonstelling documenta 15 in het Westduitse Kassel hebben Erik Uitenbogaard en ik een verkenning gepleegd omtrent de relatie tussen de klassieke kunstopvatting gericht op de productie en presentatie van de individuele kunstenaar in de Global North, en het engagement van kunstenaarscollectieven uit de Global South (2022). We constateerden dat er – algemeen gesproken - een kennisachterstand is bij westerse en ook Nederlandse critici over de creatieve praktijken in de Global South en dan zodoende niet verder komen dan met westerse arrogantie de tentoonstelling als platte politiek te duiden. Kortom: we kunnen nog veel leren van de Global South.

Artistieke verbeeldingskracht vanuit geografische posities wereldwijd, of daaraan voorbijgaan, of de grenzen daarvan overstijgend is een bron van inspiratie als onderdeel van *Loving Geopolitics*.

Het zij herhaald: voor de dialoog is binnen het luik van *Loving Geopolitics* een belangrijke plaats ingeruimd. Gaat het bij debat en discussie om het eigen standpunt zo scherp mogelijk te formuleren; in de dialoog zoeken gesprekspartners met respect voor de Ander naar hun verschillen en behoeften, en proberen zij in de overeenkomsten te komen tot een stap verder in een gezamenlijk ontwikkelingsdenken en -handelen (zoals aangegeven in mijn eigen proefschrift over het onderwerp Strategische Dialoog, 1998). Zo'n dialoog vraagt om verbeeldingskracht en ruimte om ook de eigen twijfels te kunnen benoemen. In de huidige oorlogssituatie in de Oekraïne zal met behulp van niet-betrokken partijen gestreefd kunnen worden naar een naar elkaar toegroeien via de dialoog op het niveau van beide volken. Ruimte maken voor het dissidente geluid van kunstenaars, journalisten en activisten om met hen de vrijheid te dienen. Vooralsnog een schijnbaar onmogelijke opdracht. Maar juist met behulp van niet-betrokken landen, bijvoorbeeld gemobiliseerd door onafhankelijke lidstaten in de VN, kunnen stappen naar een dialoog gezet worden. Zo'n dialoog ontstaat niet zomaar,

maar vraagt om een intensief proces van voorbereiding. Wetenschappelijk onderzoek naar internationale conflictsituaties kan daarbij een belangrijke steun zijn. Wellicht moet de universitaire wereld de coördinatie van het interdisciplinaire vakgebied van vredeswetenschappen daartoe weer in ere herstellen. Dit vakgebied is na de val van de Sovjet-Unie (1991) geheel onzichtbaar geworden mede omdat betrokkenen het van belang vonden serieus genomen te worden in het GAC.

In reflectieve zin kan aandacht besteed worden aan de werkelijke, veelal onderliggende behoeften die in het conflict een mogelijke doorslaggevende rol hebben gespeeld. Dit vormt een belangrijk geopolitiek leermoment. Daarbij moeten zeker ook de eigen burgers betrokken worden. Deze burgers spelen als actor in de klassieke geopolitiek alleen de rol van een passieve categorie 'publieke opinie'.

Momenteel is er geen geopolitieke vredesbeweging op internationaal niveau actief. Er zijn wel ngo's die de intrinsieke waarden van vrede en veiligheid in het vaandel dragen. Voorbeelden zijn Greenpeace, Amnesty International, Extinction Rebellion en diverse vredesplatforms.

Binnen Nederland kan het *Loving Geopolitics Magazine* hier ondersteunend werk verrichten. Door aandacht aan actoren te besteden, door jongeren de ruimte te bieden en door het onderwijs te doordringen van de noodzaak de curricula mede af te stemmen op een duurzame, veilige en vreedzame wereld, waarbinnen leerlingen en studenten voortdurend worden uitgenodigd om vanuit de eigen vrijheid actief bij te dragen aan een vreedzame toekomst. In deze betekenis is het magazine eerder een bindmiddel voor een Nederlandse geopolitieke gemeenschap, meer dan een groep (anonieme) abonnees.

Persoonlijke aandacht voor de wereld om ons heen vraagt om een oplettendheid hoe geopolitiek gezien burgers in hun persoonlijk leven zelf het *amor mundi* kunnen beleven, al dan niet gerelateerd aan social media. Uit mijn vooronderzoek naar potentiële lezers van het *Loving Geopolitics Magazine* vroeg ik naar voorbeelden van een mogelijke, actieve betrokkenheid. Enkele gesprekspartners gaven aan dat omvang en complexiteit van wereldvraagstukken een grote bescheidenheid betreffende de eigen veranderingsmogelijkheden veroorzaakten. Zij zagen geen rol voor zich behoudens op de hoogte blijven, koop- en reisgedrag aanpassen, waar mogelijk doneren voor een goed doel en je stem uitbrengen op een partij die om de wereld geeft.

Het merendeel van de ondervraagden vertelde over hun eigen, actieve ervaringen en noemde deze wisselend 'bescheiden' of 'actief'. Strikt persoonlijk gaat het dan om het starten van gesprekken in de eigen omgeving of iets nadrukkelijker een brief schrijven naar de media of de politiek, of een tweet plaatsen. Ook wordt aangegeven dat het individuele kan overslaan naar het deelnemen aan collectieve activiteiten, in eigen wijk (bijvoorbeeld vrijwilligerswerk voor en met vluchtelingen) en demonstreren voor een veilig klimaat via Greenpeace en Extinction Rebellion. Tenslotte kan het gaan om het zelf opzetten van acties en/of actief een organisatie mee leiden, online en/of offline.

Wil *Loving Geopolitics Magazine* werken aan community vorming dan zal het onderwerp 'persoonlijke betrokkenheid' een belangwekkend thema moeten zijn en zelfs een basis vormen voor het organisatorisch, digitaal en financieel voortbestaan anders dan een traditioneel medium, ondersteund door abonnementen.

Ter afronding van dit essay over *Loving Geopolitics* ga ik opnieuw te rade bij Dominique Moïsi. De schrijver speelt twee wereld-scenario's tegen elkaar uit. Het scenario van de angst tegenover het scenario van de hoop. Het zijn geen vaststaande emoties die aan een bepaald land of continent blijvend geopolitiek kleven maar culturen die door naties, volken en hun leiders zelf beleefd en vormgegeven kunnen worden. Als de emoties van de angst overheersen wordt de toekomst van de wereldgemeenschap gevoed door geweld, chaos en beroering. De emoties van de hoop veroorzaken een vreedzame, internationale

samenwerking die hardnekkige, geopolitieke brandhaarden - als de relatie tussen Israël en Palestina - achter zich laat. De basis voor hoop wordt gelegd via 'vrede en verzoening bij volken die elkaar kennen én aanvaarden'.

Utrecht, december 2022

Reageren? giephagoort@asom.org

*Giep Hagoort (1948) doorliep in Woerden een vijfjarige MULO en haalde zijn meestertitel aan de Universiteit Utrecht. In 1989 promoveerde hij op het onderwerp Strategische Dialoog in de Kunstensector. Hij bekleedde een lector- en hoogleraarschap Kunst en Economie/Cultureel Ondernemerschap aan respectievelijk de HKU en de UU. Zijn handboek Art Management Entrepreneurial Style is in zes talen verschenen. Hij introduceerde het begrip Cultureel ondernemerschap binnen de culturele sectoren. Met zijn studenten richtte hij het tijdelijke Opvangcentrum voor Verlaten Robots op
Giep Hagoort vestigde de particuliere Amsterdam School of Management (www.asom.org) en muntte het begrip Internoveren: innovaties realiseren door interactiviteit.
In 2021 initieerde Giep Hagoort het *Loving Geopolitics Magazine*.
Zijn alter ego Peig Troogah schreef onder meer in 2019 de geopolitieke theatertekst Het Tribunaal. Met Troogahs collega Eknah Pord verzorgt hij services van de Smart City Church.